

РЕЦЕНЗИЯ

на трудовете на доц. Димитър Вацов, представени за участие в конкурса за професор към Нов български университет в професионално направление 2.3. Философия (съвременни философски учения), БФ, департамент „Философия и социология“, обявен в ДВ бр. 41/23.05.2017 г.

В конкурса за професор по философия, обявен от Нов български университет, участва един кандидат – доц. Димитър Вацов, който е представил за рецензиране две книги и 34 статии. Безспорно с най-голяма тежест е монографията „Това е истина!“, която обхваща 345 страници и се състои от увод, три части, два „финала“ вместо заключение, резюме на английски език и библиография. Изданието е на Нов български университет, 2016 г.

По думите на самия автор, мястото на книгата е в областта на философията на обикновения език (напр., с. 11), за която често се смята, че е позагубила значението си днес (вж. напр. Honderich, T., *The Oxford companion to philosophy*, 1995). Изпреварвайки конкретния анализ ще кажа, че в светлината на постигнатото от доц. Вацов подобно мнение изглежда прибързано и неадекватно. Затова и не съм съгласна със самооценката му, че книгата е вероятно маргинална и несвоевременна (с. 11). Напротив, в нея е разработена оригинална пост-прагматистка теория за истината, призвана да отговори на въпросите за актуалните ни (не само езикови, но и светови) постижения чрез изказването „Това е истина“ и за критериите или условията, при които зачитаме претенциите на това изказване. Отговорите, до които се достига, са убедителни, оригинални и ясни.

Методологическият увод, по-обширен от общоприетото, предлага предварително обосноваване на главните допускания, върху които се градят тезите на защитаваната теория. На фона на асиметрията между институционализираните употреби на „истина“ и всекидневното говорене

е изяснено защо даването на отчети и в частност на пределни отчети характеризира истината. Тук направената връзка с етнометодологията помага за по-ясното артикулиране на основния подход – перформативния анализ. Той ще покаже истината като генерализиращ перформатив, който актуализира заповедта да се вземе „нещо“ (в най-широкия смисъл на думата) за образец, който неизменно трябва да се следва. Тук е пунктът и на първото ми несъгласие. На с. 49 се декларира, че мястото на истината е (единствено и само) в речта. На практика „истини“ има ако, докато и доколкото някой някъде някак актуално ги утвърждава и повтаря. Това, че само в речта възниква въпросът за истината, е преувеличение или тясно разбиране на значението на думата „истина“, защото нашите действия не са само речеви, макар и често да се придружават от реч. Истината може да е свойство на убежденията, които ни карат да произведем определено действие; и ние го правим, бидейки убедени, че някакво положение на нещата е налице. Отричането на релационността на истината (отношението ѝ към някаква действителност“) е крайност, която плаща данък на революционната фаза на философията на езика.

Част I: Перформативът „Това е истина!“ и неговото примитивно значение. Тук трилемата на Агрипа обяснява логическата предистория на анализа на перформатива „Това е истина!“, като го полага в социално значим контекст – контекста на престижа на науката като територия на знанието, истината и доказателството (с. 69 – 72).

Нито от (квази-)дефинициите, нито от примерите става ясно обаче какво точно е доезикова (например, възприятийна) артикулация или защо изобщо усещането, възприятието и преживяването да са артикулации (с. 85-86, 160 и др.). Има твърде много експериментални свидетелства, че тези така наречени артикулации са континуални, размити, неясни и с това противоречат на самото значение на думата „артикулация“.

Изяснени са – в рамките на очертаната от автора парадигма – значенията на множество разночетими думи във философията на езика и епистемологията, като например „пропозиция“ (с. 87) – „пропозиция е генерализираното чрез перформатива „Това е истина!“ значение на дадено изказване, съдържанието на това изказване, което обаче вече е стилизирано, веднъж, като „изречение“, като конкретна материално-езикова форма, която трябва да бъде повтаряна буква по буква, но и, втори път, като пропозиция, като идеално и образцово „положение на нещата“, което трябва да бъде буквално повтаряно...“. Благодарение на тази функция на истината става видно, че последната е нормативен предикат, а това намеква, че тя е не само от интерес за семантиката, но и за епистемологията, дори ако последната се разглежда в термините на в момента господстващата традиция, хипертрофираща нормативността. Тук може да се забележи и една дребна грешчица – принадлежна и добавена стойност на с. 90 се употребяват като синоними, а те не са.

Въпреки декларациите за отделяне на метафизиката и онтологията от семантиката, на места истинен и истински се разглеждат заедно (напр. с. 92), а това според мен е неприемливо, защото в „истински“ реалността или съществуването присъстват експлицитно, докато в „истинен“ за иницирирането им е необходима допълнителна стъпка.

По-нататъшният анализ установява, че примитивното значение на перформатива „това е истина“ се подразделя на няколко вида: прекъсване на съмнение (тук съвпадението с действителността се извиква като основание за съмнението, така че стриктно семантичната природа на истината се „замърсява“), уверение (тук не става ясно дали разликата с функцията на прекъсване на съмнение е достатъчно голяма, доколкото това, дали съмнението е имплицитно или експлицитно, не променя природата му), деактуализация, фрагментиране, де-метафоризация, де-

индексикализация чрез прекъсване на референцията и прекъсване на препращането – последното разбрано като континуалност на отношенията вътре в езиковия израз (не съм сигурна доколко препращането е от значение за схващането на смисъла на израза, обаче, въпреки че виждам как с тази функция се отдава дан на Сосюровото разбиране за значението. Ако приемем аргументите на автора, то изолирането на препращането е определено принос в разработването на семантиката с. 109). Не става ясно защо де-контекстуализацията е оставена като ефект на де-индексикализацията, а не е изнесена в самостоятелна функция. Де-персонализацията е следващата функция, което е пояснена като ефект на де-индексикализацията и с това подсилва предишното ми критическо отбелязване. Всичко това потвърждава определението, че „това е истина!“ е мета-перформатив.

Част II: Перформативът „това е истина!“ и логическите истини. Изводът, който може да се направи от перформативната или мета-перформативната природа на казването „това е истина“ спрямо логиката, е, че „Логиката има генезиса си в този специфичен пер-форматив: парадоксално тя възниква от казването „това е истина“, но чрез редукция на действителността на казването в него, чрез редукция на перформативността.“ (с. 122). Излиза, че „претенцията на логическата необходимост за отвъд-времевоост така се оказва само временна идеализация, един вид удължено и застопорено време: формалните системи са стилизирани модели на поведение, които работят, докато речевата императивност ги поддържа.“ (с. 123) Тук приносът на автора е доста съществен – проектът на Куайн за емпиричния произход на логиката, останал неразвит, е преобразуван и завършен в показването на логиката като продължение на функционирането на обикновения език. Друго последствие от този анализ е обяснението на краха на първата аналитична

философия с идеала за универсална логика. Трето, изяснява се, макар и накратко (§4), съдържателната зависимост (наречена „материалност на значението“) на логическите закони, установена експериментално още през 60-те години (пример е задачата на П. Уейсън). Пак в този параграф се показва по изключително интересен начин как през анализа на езика може да се достигне до изводи, които обикновено произтичат от анализа на експерименти с паметта – а именно, идеята за реконсолидация, която дълги години държи някои невручени в изолация спрямо доминиращото учение за консолидацията.

Частта завършва с няколко интерпретативни параграфа: оригинална критика на кореспондентната теория като предпоставяща образец сам по себе си, а това е невъзможно, доколкото образците се генерират в поведението или действието, а последното не е „само по себе си“; критика на понятието за аналитичност (с. 137 – 143) и анализ на материалните тавтологии и буквалността.

Част III: Онтология на истината: нещото, фактът, правилото. Заявеният антиесенциализъм отхвърля двете най-стари опори на истината – референта и значението. Като негови предпоставки са посочени някои най-общи описания на нашите взаимодействия със света, от които се прави изводът, че неща сами по себе си не съществуват, а, както се казва на с. 158, ние ги отчленяваме, доколкото ги артикулираме прото-езиково и езиково. Тук възраженията ми се отнасят до пълната неяснота на израза „отчленяваме чрез артикулиране“, доколкото артикулиране означава именно отчленяване. Второто възражение е за прото-езиковото артикулиране, което мълчаливо се приема за изцяло аналогично на езиковото – това обаче тепърва трябва да се доказва, защото не е ясно дали отклоненията в езиковото поведение спрямо неезиковото имат само психологически или по-дълбоки – физически – причини. Тези подробности

настрана, предпоставките на разработваната онтология са анти-фундационистки, а стратегията – междинна спрямо фундаментализма и конструктивизма. Накратко, максимата на автора е „артикулацията прави нещата“ – теза, с която сме свикнали (макар и изказана с други думи) от времето на Куайн, който убедително аргументира тезата, че онтологията е възможна само на фона на определен език.

Съгласна съм, все в порядъка на оценка на предпоставките, че „Едностраничността на човешката (езиковата) гледна точка си остава: тя е неизбежна, въпрос за честност“ (с. 160), но не съм съгласна, че като че ли е забранено „да спекулираме какво би било да сме другаде, където не сме и на практика не можем – все не успяваме – да бъдем.“ Хипотетичните гледни точки и картините, откриващи се оттам, могат да съдействат за изясняване на ограниченията на актуалната гледна точка. Още следващото изречение на с. 161 показва, че и авторът споделя тази позиция: „Ако разберем – казва той - как работи кодификацията в речта, ще можем да създадем хипотеза и как работи езикът на кодификацията по-общо, отвъд специфично човешката реч.“ Това, което следва в текста (с. 161-162), е именно широка спекулация за „природата“ – макар и в кавички – на света. Тя, най-малкото, е интересна, защото е последователна и издържана логически. Такъв, всъщност, е всеки добре разработен анти-реализъм, но той не издържа на отдавна известния аргумент, свързан с интуициите ни за другите съзнания – по отношение на тях ние неизбежно сме реалисти. И тук цитираните Декарт, Баркли и Хусерл не постигат целите си. Реализмът продължава да кълни, цъфти и плодоноси, а анти-реализмът стимулира неговата аргументация, затова аз подкрепям последния като имаща право на развитие хипотеза. Най-положителното в нея е опитът да се съвмести конструктивизмът със съпротивите, които изпитваме при

взаимодействието със света и които за сетен път показват, че за да артикулираме, трябва да има нещо, което да бъде артикулирано.

Следващо равнище в предлаганата онтология на истината е двойната индексичност, която има преки последствия за аналитично-синтетичното разграничение; авторът си поставя за цел да покаже прагматичната функция на последното. „Навикът произвежда аналитичността“ (с. 175, бел.) е единият извод от този анализ. Така аналитично-синтетичното разграничение се оказва резултат на перформацията, по-точно – на индексичността. С това е обяснено както отсъствието на принципна разлика между аналитично и синтетично, така и наличието на „безпринципна“ такава. Оттук и правенето на „нещо“ става двойко действие, което освен това изисква и многократно извършване, за да се получи ефект на наслагване. Този анализ показва и защо същността се оказва неуловима за серията от метафизически проекти, реализирани в историята. Тук, разбира се, би било добре в текста да се използва сегашно историческо, а не минало несвършено време, но това са дреболии.

По подобен начин се анализират и общите предмети и имената. В края на частта се обяснява защо тази онтология не води към речев солипсизъм. Той е невъзможен поради две ограничения, второто от които е частичен отговор на критиката ми чрез интуитивен реализъм спрямо другите съзнания. (с. 192). Този отговор е убедителен, но той прави хипотезата нестабилна. Анализът на категорията „субстанция“ показва как тази онтология може да се приложи към конкретни въпроси, поставяни в историята на философията. Техният генезис се оказва резултат на забравената перформативност (с. 195). Тук намираме отговора на отправената по-горе критика, че метафизичното „истински“ и епистемологичното „истинно“ не са еквивалентни. Въпросният отговор следва от убедително аргументираната синонимия на „нещо по природа е“

и „факт е, че“ и от тази на „факт е, че“ и „истина е, че“, които се свързват в нова такава по транзитивното свойство на отношенията.

Ако трябва накратко да се опише общият прицел на книгата, то най-добре това правят изреченията от с. 204-205 – „Въпреки добрата обща посока, която този втори – пост-трансценденталистки – обрат задава обаче, той все още не е предложил нов речник, в който надеждно да мислим необходимостта и истината. Защото, дори и вече да не вярваме, че има „чисти“ аналитични истини, най-често ние пак продължаваме инертно да мислим истините в този порядък, полярно, в два типа: или като пределно общи, формализирани и тавтологични закони по примера на теоретичната математика, или пък като емпирични описания на факти.“ Чрез критика и продуктивно четене и доразвиване на концепциите на Крипке и Пътнам се обосновава ролята на истината за практическа есенциализация, нужна ни в действието. Отново прецизният и едва ли не микроскопски анализ на употребите на думите при тези автори позволяват далеч отиващи метафизически и епистемологически твърдения. Ще дам само един пример: двойствеността на значението на „актуален“ на английски език, неотчетена от Пътнам и довела го до компромисен – остатъчен – есенциализъм.

По-нататък, изследването на мисловния експеримент на Пътнам със Земята-близък позволява също така и заключения за начина, по който се „работи“ с актуалността и действителността във всекидневието, а оттам и в науката: още веднъж, научните процедури са показани като някакъв вид продължение на езиковите процедури на всекидневието. По-абстрактно казано, „по аналогичен начин тече разделянето и субстантивизирането на двата плана – „субектното“ и „обектното“ са в еднаква степен продукт на артикулацията на опита, нещо повече, техниката на тяхното производство е една и съща.“ (с. 240) Това е решението на още няколко завещани от

историята дихотомии, срещу която са писали много автори на съвременна философия. Втория пример ще дам пак с думите на Д. Вацов: „Така перформативите „Това е действително!“ и „Това е истина!“, освен че се оказват синонимни, показват и още една своя съществена черта: те императивно наслагват едно върху друго „е“ и „трябва“, „действително“ и „необходимо“. Това е едно от обясненията защо днес във водещите университети се четат курсове под името „Епистемология **И** метафизика“.

Обобщаващият параграф завършва с истината като „обратно *adaequatio*“, той в някакъв смисъл съживяване на четенето от Тома от Аквино на формулата на кореспонденцията. Тук то обаче е интерпретирано прагматистки и е убедително защитено. Актуализиран – де-есенциализиран – е и всекидневният речник на типично трактуваните като корелати на едната страна на уравнението на истинността неща, факти и правила, като последните са показани като определящи известни модули на истината (с. 263 и сл.).

Оригинално конструирано е и заключението на книгата, първата част от което е резюме, правещо от изследването (според автора) теория – на истината и на речта (с. 279). Няма да го реконструирам тук, а само ще констатирам, че е адекватно и отговаря на заявената претенция за консистентност и прагматична ценност.

Като цяло книгата е написана великолепно, стилът е мек и четивен, изказванията – ясни и достатъчно подробни, за да направят тезите разбираеми, както и достатъчно стегнати, за да не досадят на читателя. Лично аз рядко се натъквам на такова четиво, което не мога да определя другояче освен като излъчващо благороден бисерен блясък.

Кандидатът участва в конкурса и с 34 статии, както следва: „Казването на истина като пределен отчет (Към очертаване на една изследователска проблематика)“, „Перформативът „Това е истина!“ и

неговото примитивно значение“, „Performatyw: suwerenna wladza zamiast subwersji? (Austin, Derrida, Butler)“, превод на „Performatives: Violence and demiurgic power“ (на полски език с променено заглавие) и на български, „Нещото в речта: обърнатият платонизъм“, „Истината – машина на паметта, машина на значението“, „Постаналитичната философия. Философия на обикновения език и неопрагматизъм“, (В съавторство с Албена Хранова) „Събитие и безсмъртие в две понятия, два сюжета и два прочита“, „Толерантността и негативното признание“ (на фр. език), „Как нещо изобщо значи нещо (Епитаф за г-жа Малапроп)“, „Декларацията „Аз знам“, „Как значат метафорите“, „Перформативът: суверенна власт вместо съпротива“, „Темпоралният обрат в съвременните теории за истината“, „Rethinking the paradox of the subject: “Power” and “Freedom” in Nietzsche and Foucault“, „Апология на свободата като власт в „първо лице“, „Апология на свободата като власт в „първо лице“: част I, Критическа ревизия на парадокса на субекта“, „Критика и реактивен капитализъм“, „Критика и власт (За привилегированата властова позиция на социалния критик днес)“, „Affirmative Citizenship: a Project for Counter-Hegemony“, „Има ли гражданско образование в българското училище днес?“, „Признаване и непризнаване като условия на социалната критика“, „Identity in Question. An Attempt at a Methodological Discussion“, „Ницше и политическото днес“.

Както се вижда от списъка (представен с пълни библиографски данни в допълнителните документи), три от статиите са на английски език, една на полски и една – на френски език.

Представени са и осем други публикации – академични предговори, послеслови, разговори и интервюта, в които типичният стил и усет за философска трактовка са демонстрирани пределно ясно.

Книгата „Опити върху властта и истината“ съдържа запазените или незначително преработени версии на някои от есетата, публикувани като статии. Дори самата подредба е такава, че да се покаже как на границите между политическата и социалната философия, от една страна, и философията на езика, от друга, възниква обща проблематика. Последната може да се определи като откриване и проследяване на проявите на властта в езика, което според автора е актуална задача, призвана да запълни дефицита на подобни изследвания в постаналитичната философия. Тази постановка с най-голяма сила е представена в първото есе, „Ницше и политическото днес. Кратък манифест за една афирмативна демокрация“. Както самия автор посочва в заключителното есе, представляващо обобщение и допълнително обосноваване на положенията в отделните текстове, „Интерпретациите ни, към момента на тяхното актуално изпълнение (на актуалната им перформация), демонстрират независима от външни условия и контексти, *собствена и позитивна микровласт*.“ (с. 175) Това е резултат от не само продуктивната, а и от съпътстващата и неотменима евалюативна сила на перформативите в езика. Останалите текстове представляват независими анализи на категории и поведения, свързани с властовите отношения както в социума, така и в езика, взет в неговата относителна самостоятелност. Като обща цел на тези анализи е посочен стремежът да се „върне доверието в силата на езика и в частност, на философския език“ (перифразирано от с. 210). Разбира се, акцентът пада върху критическото мислене, което, ако правилно съм разбрала посланието на текста, е най-автентичният начин да правим себе си, правейки и света около нас. Този активистки патос ми допада, макар че у мен остава съмнението за известно преувеличаване на ролята на езика. Това е обяснимо и затова толерируемо точно заради опитите да се попълни ресурсът на философскоезиковите изследвания у нас. Напълно съм съгласна с посочените от автора приноси в трудовете му.

В заключение, предвид всичко казано по-горе, ще гласувам убедено за присъждането на научната длъжност „професор“ на Димитър Вацов.

29.09.2017

проф. дфн Анета Карагеоргиева

София